

Ομιλία του κ. Κώστα Ζάμπα, υπεύθυνου πολιτικού μηχανικού του έργου αποκατάστασης του Ερεχθείου (1979-1987) στην παρουσίαση της απόδοσης του έργου. Μουσείο Ακρόπολης, 10.04.2013.

Αναστήλωση του Ερεχθείου: Η κοινή εμπειρία με τον Αλέκο Παπανικολάου 30 χρόνια πίσω.

Το βιβλίο του Αλέκου Παπανικολάου είναι μια επιστημονική μελέτη, αλλά στην ομιλία αυτή εστιάζουμε στην ανθρώπινη πλευρά του βιβλίου και του αναστηλωτικού έργου.

Αρχίζουμε με σχολιασμό του χρόνου που πέρασε από τότε: Λίγο πριν ξεκινήσει το έργο έγινε μια σύσκεψη στο Ερέχθειο με μέλη της Επιτροπής Συντηρήσεως Μνημείων Ακροπόλεως, στην οποία συμμετείχαν ο Γιάννης Τραυλός, από τους σημαντικότερους μελετητές της αρχαίας αρχιτεκτονικής και ο παλιός μαρμαροτεχνίτης Νικολάκης Σκαρής, από τα χέρια του οποίου βγήκαν και πολλά σχέδια των μελετών του Α. Ορλάνδου. Ο Ν. Σκαρής ήταν πολύ επιφυλακτικός για την επέμβαση και βλέποντας την κατάσταση των μαρμάρων επεσήμανε ότι: «υπάρχει κίνδυνος να διαλυθούν στα χέρια σας». Ο δε Γιαν. Τραυλός είχε πει: «Φοβάμαι ότι αν τα ξηλώσουμε και γίνει κανένας πόλεμος, μπορεί τα μάρμαρα να μείνουν κάτω».

Η φράση αυτή μου έκανε μεγάλη εντύπωση. Είμαστε πολύ μικροί. Η γενιά μας δεν έχει γνωρίσει, ούτε γνώρισε, πόλεμο. Σήμερα όμως 35 χρονιά μετά καταλαβαίνω ότι η χρονική απόσταση που χώριζε το 1978 από τις τελευταίες πολεμικές περιπέτειες της χώρας είναι μικρότερη από αυτή που χωρίζει το σήμερα από το τότε, που εμένα τώρα μου φαίνεται σαν χθες. Αυτή είναι η βιωματική αντίληψη του χρόνου, που είναι πολύ διαφορετική από την αριθμητική. Ας αναλογιστούμε επίσης ότι σε λίγα χρόνια η διάρκεια ζωής της ΕΣΜΑ θα φτάσει το χρονικό διάστημα από το πέρας των αναστηλώσεων του Ν. Μπαλάνου μέχρι την ίδρυσή της.

Συγκεντρωθήκαμε για να γιορτάσουμε την έκδοση ενός πολύ σημαντικού βιβλίου και να αποτίσουμε φόρο τιμής στον Αλέκο Παπανικολάου, που έφυγε νωρίς.

Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκανε η ράχη του βιβλίου. Με μεγάλα γράμματα: «Απόδοση Αναστηλωτικών Έργων Ακροπόλεως. Αρ. 1». Ούτε καν αναφορά στο Ερέχθειο. Ήταν σαν να έβλεπα την υπογραφή αυτού που είχε την ιδέα: Χαράλαμπος Μπούρας. Το σταθερό και κεντρικό πρόσωπο των έργων, που πάντα τόνιζε: «Τεκμηρίωση, χρονοδιαγράμματα, επιστημονικές αποδόσεις». Το αρ. 1 σημαίνει ότι ακολουθεί το 2, το 3 κλπ. Αυτή η ευθύνη της απόδοσης των έργων μετράει πολύ για τον Χ. Μπούρα και έχει απολύτως δίκιο. Άλλωστε, έτσι έκαναν και οι παλαιότεροι των ξένων αρχαιολογικών σχολών: Ολυμπία, Δήλος Ι, ΙΙ κλπ.

Το βιβλίο του Αλέκου είναι για όλους και για λίγους. Τα ωραία σχέδια, οι πληροφορίες για το μνημείο, για τις μεθόδους δουλειάς και για τους ανθρώπους είναι για όλους. Μετά την πλήρη μονογραφία του G. P. Stevens et al του 1927, είναι το μόνο βιβλίο για το Ερέχθειο, αφού η Μελέτη παρέμεινε σε δακτυλόγραφη μορφή και δεν κυκλοφόρησε ευρέως. Το βιβλίο αφορά στον περίτεχνο ιωνικό ναό με το ανεπανάληπτο και πολυσύνθετο σχέδιο, που κατασκευάστηκε μετά τον Παρθενώνα ανάμεσα στο 421 και το 406 π.Χ. από τους τεχνίτες που ήδη είχαν φτάσει το μέγιστο της ποιότητας και της ακρίβειας της μαρμαρικής τέχνης.

Η ανεπανάληπτη μορφολογική πρωτοτυπία του αρχαίου ιωνικού ναού, που προσαρμόστηκε ευφυώς στη μορφή του εδάφους, προκύπτει από την ποικιλομορφία των πλευρών του:

- της νότιας πλευράς με την πρόσταση των Καρυατίδων,

- της ανατολικής με την εξάστυλη πρόσταση,
- της βόρειας, σε χαμηλότερη στάθμη κατά 4 περίπου μ. άρα υψηλότερης από τις δυο πρώτες, με την τετράστυλη πρόσταση με δύο ακόμη κίνες στις πλάγιες επικαμπές της,
- της δυτικής διώροφης εν όψει με τέσσερεις ημικίονες και δυο ακραίους πεσσούς στον άνω όροφο

και από τον πολύπλοκο εσωτερικό χώρο του, τις ιστορικές μεταμορφώσεις του οποίου διερεύνησε ο Α. Παπανικολάου.

Όμως εκτός από τις γενικές πληροφορίες για το μνημείο, την ιστορική διαδρομή του, τις οικοδομικές περιπέτειές του και το έργο αποκατάστασης, στο βιβλίο περιγράφονται αναλυτικά οι λεπτομέρειες των στοιχείων του μνημείου και των εργασιών. Η *επικρανίτις*, το *κυμάτιο*, η *κατατομή*, η *λιθόπλινθος*, η *επιπεδότητα της έδρας*, η *εντορμία*, το *μοχλοβόθριο* ... είναι η δική μας σολομωνική, που αφορά τους λίγους που ασχολούνται με αυτά τα θέματα και είναι αναπόφευκτα κουραστικά, αλλά χρησιμότερα για τους μελετητές και κυρίως για όσους ασχοληθούν ξανά με το Ερέχθειο μετά από πολλά χρόνια. Στα πλαίσια του έργου διερευνήσαμε και αγαπήσαμε ακόμα και τις παραμικρές λεπτομέρειες, ως μαρτυρίες σπουδαίας τέχνης και τεκμήρια ταυτότητας των αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου.

Ο Παπανικολάου ήταν άριστος φοιτητής, ταλαντούχος αρχιτέκτονας με μεγάλη ικανότητα στο σχέδιο, κυρίως όμως ήταν ένας συνεπής και εργατικός επιστήμονας. Είχε δε εξαιρετικό ήθος: Ο τρόπος που σχολιάζει τη επιλογή του από την ΕΣΜΑ για τη θέση του διευθυντή του έργου, έναντι των Μ. Κορρέ και Ηλ. Μουτόπουλου («ίσως να μην ήταν η βέλτιστη») δείχνει τη σεμνότητά του. Το ημερολόγιο του έργου που τηρούσε καθημερινά είναι μνημειώδες. Ποτέ ξανά δεν τηρήθηκε στα έργα ένα τόσο αναλυτικό, συστηματικό, αλλά και καλλιγραφικό ημερολόγιο.

Η τελική παρουσίαση του βιβλίου από τον Χ. Μπούρα με τη Φανή Μαλλούχου να φέρει το κύριο βάρος και με τη συνδρομή του Παύλου Ψάλτη και των άλλων υπαλλήλων της ΥΣΜΑ και των εξωτερικών συνεργατών είναι κατά τη γνώμη μου υποδειγματική.

Το βιβλίο θα το διαβάσουν αναγνώστες με γενικά ή πολύ ειδικά ενδιαφέροντα και δεν έχει νόημα, ούτε χρόνος υπάρχει για μια αναλυτική παρουσίασή του. Πιστεύω ότι έχει σημασία να τονιστούν κάποια στοιχεία του έργου που είχαμε την τύχη και τιμή να παρακολουθήσουμε από κοινού με τον Αλέκο.

Η μελέτη του Ερεχθείου ήταν ένα συλλογικό έργο από τους Αρχιτέκτονες Ηλία Μουτόπουλο, Αλέκο Παπανικολάου, Αυγή Τζάκου και Αναστασία Λαζαρίδου με συμβολή του Μανώλη Κορρέ, τους Πολιτικούς Μηχανικούς Κώστα Ζάμπα, Μαίρη Ιωαννίδου, Διονύση Μονοκρούσο, τους Χημικούς Μηχανικούς Εύη Παπακωνσταντίνου, Δημήτρη Χαραλάμπους, Νίκο Μπελογιάννη και τις Αρχαιολόγους Φανή Μαλλούχου και Μαρία Μπρούσκαρη.

Όσον αφορά στους μηχανικούς ήταν η πρώτη φορά που μια μεγάλη ομάδα συγκροτημένη σε τεχνικό γραφείο έφερε σε πέρας μια σύνθετη μελέτη για ένα από τα σπουδαιότερα μνημεία της κλασικής αρχαιότητας. Ο κλάδος των αρχαιολόγων ήδη μετρούσε τότε ενάμιση αιώνα στην φροντίδα των μνημείων. Εξ ίσου πρωτοφανής ήταν η τακτική, ουσιαστική συμμετοχή των τριών καθηγητών του ΕΜΠ του Χαράλαμπου Μπούρα και των Σωκράτη Αγγελίδη και Θόδωρου Σκουλικίδη στην ΕΣΜΑ, οι οποίοι επέλεξαν με προσωπική ευθύνη, δηλαδή με υποκειμενισμό, αλλά δημιουργικό υποκειμενισμό, τους νέους που συγκρότησαν το Τεχνικό Γραφείο. Η Μέθοδος ΕΣΜΑ με πρώτη εφαρμογή στο Ερέχθειο σημάδεψε καθοριστικά τη νεότερη ιστορία των αναστηλώσεων στην Ελλάδα.

Η συνεχής από κοινού εργασία μηχανικών διαφορετικών ειδικοτήτων είχε ως αποτέλεσμα την κατάκτηση μιας κοινής γλώσσας επικοινωνίας και τη δημιουργία μιας επιστημονικής όσμωσης.

Ακολούθησε η όσμωση με τους ανθρώπους της μαρμαροτεχνίας, η οποία αποτέλεσε ένα ακόμα επίτευγμα της Μεθόδου ΕΣΜΑ.

Στη δημιουργική σχέση επιστήμης και μαστοριάς είχα αναφερθεί αποκλειστικά του 1985, στην απονομή του Ευρωπαϊκού Βραβείου το Δεκέμβριο του 1987. Τεχνίτες με την ποιότητα του Νίκου Σκαρή επικεφαλής μαρμαροτεχνίτη του έργου, του Μάρκου Σκαρή, του Γιώργου Βίδου, των Βουδούρηδων, των νεότερων τότε Στέλιου Καφούρου και Τζώρτζη Παπαρίδη και όλων των άλλων μαστόρων ήταν η περιουσία του έργου.

Ειδικά για την ομάδα των πολιτικών μηχανικών η εμπειρία της μελέτης και της επίβλεψης έργων σε αρχαίο μνημείο ήταν μια πρωτοφανής εμπειρία. Ο Σωκράτης Αγγελίδης για τον οποίο έτρεφα βαθύτατη εκτίμηση και σεβασμό καθοδήγησε την ομάδα σε πρωτόγνωρα πεδία: Οι αντισεισμικοί έλεγχοι του Ερεχθείου, η μελέτες του εργοταξίου με τα πρωτότυπα ικρίωματα, ο σχεδιασμός των φορέων εκ τιτανίου, οι δοκιμές σε φυσικό μέγεθος μιας εκ των λύσεων για την αποκατάσταση της Πρόστασης των Καρυατίδων κ.α.

Το έργο του Ερεχθείου ήταν ένα συλλογικό έργο πρωτοπόρο τόσο για τις ελληνικές όσο και για τις διεθνείς αναστηλώσεις. Από τότε τα έργα στην Ακρόπολη αναπτύχθηκαν, υπήρξε μεγαλύτερη εμβάθυνση τόσο σε θέματα αρχαιολογικά, όσο και σε μεθόδους και τεχνικές αναστηλωτικών επεμβάσεων. Σε όλο το Υπουργείο Πολιτισμού υπάρχουν πλέον εκατοντάδες εξειδικευμένοι μηχανικοί, μαρμαροτεχνίτες, συντηρητές, πολλοί περισσότεροι από ότι στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Αυτός είναι ο πλούτος του ΥΠΠΟ.

Τελειώνω με μια διαπίστωση και μια ευχή:

Την αναστήλωση του Ερεχθείου την έκαναν δημόσιοι υπάλληλοι. Έχει μεγάλη αξία να το θυμόμαστε αυτό, σε μια εποχή που κυριαρχεί η τάση να απαξιώνεται ό,τι το δημόσιο.

Και η ευχή, η οποία ας μη θεωρηθεί υπόδειξη ή συμβουλή: Να τελειώσουν το συντομότερο δυνατόν τα έργα. Να φύγουν οι γερανοί, οι οικίσκοι, οι σκαλωσιές, τα μαδέρια. Να υπάρχουν μόνο πότε - πότε σποραδικές μικρές σκαλωσιές από αλουμίνιο, με τους συντηρητές με τις λευκές ρόμπες που θα κολλούν μικροαπολεπίσματα και θα συντηρούν την επιφάνεια. Τα μνημεία να αποδοθούν ελεύθερα σε αυτούς που ανήκουν: Στους πολίτες όλου του κόσμου.